

Güvercin Destanı'nın Anlam Katmanları: Greimas Modeliyle Göstergebilimsel Bir İnceleme

DR. ÖĞR. ÜYESİ FERDA MERVE KARAMANOĞLU* - NAGEHAN KARAMANOĞLU**

Öz

Anadolu'da şekillenen Dinî-Tasavvufi Türk Halk Edebiyatı geleneği içinde yer alan *Güvercin Destanı*, yalnızca biçimsel yapısı ve içerdiği temalar bakımından değil, aynı zamanda taşıdığı sembolik anlamlar açısından da dikkat çekici bir örnektir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda destanın edebî yönü, motif çeşitliliği ve hayvan sembollerine ilişkin çözümlemeler öne çıkmış; ancak anlatının derin yapısında yer alan anlam katmanları ile sembolik yapıların sistematik bir şekilde değerlendirildiği kapsamlı bir inceleme gerçekleştirilmemiştir. Bu minvalde, mevcut çalışmanın amacı *Güvercin Destanı*'nı yalnızca tematik ve biçimsel düzeyde değil, aynı zamanda anlatıdaki anlam üretim süreçleri açısından da değerlendirmek ve böylece eserin anlamsal zemininde yer alan kültürel ve metafizik kodları ortaya koymaktır. Çalışmada, anlatı çözümlemesi için Algirdas Julien Greimas'ın göstergebilimsel çözümleme kuramı temel alınmış; bu doğrultuda destan yüzey yapı ve derin yapı olmak üzere iki ayrı düzlemde ele alınmıştır. Yüzey yapıda eyleyenler ve anlatı içindeki dönüşümler incelenmiş, derin yapıda ise simgesel değişim süreçleri, karakterlerin don değiştirme temsilleri ve manevi alanlara işaret eden yapıların analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, *Güvercin Destanı*'nın sıradan bir halk anlatısının ötesinde, dinî ve kültürel anlam evrenine ait çok katmanlı bir yapıyı barındırdığını ve bu yönüyle toplumsal belleğin şekillenmesinde önemli bir işlev üstlendiğini göstermektedir. Sonuç olarak, destanın halk edebiyatı geleneği içerisindeki yeri yalnızca biçimsel zenginliğiyle değil, temsil ettiği derin manevi dokuyla da pekiştirilmektedir.

Anahtar sözcükler: Güvercin Destanı, halk anlatısı, Greimas, göstergebilim, anlam katmanları

The Layers of Meaning in the Pigeon Epic:
A Semiotic Analysis through Greimas' Model

Abstract

Situated within the tradition of Religious-Sufi Turkish Folk Literature that took shape in Anatolia, the *Güvercin Destanı* (The Pigeon Epic) stands out not only for its formal structure and thematic content but also for its rich symbolic meanings. Previous studies have primarily focused on the literary aspects of the epic, its variety of motifs, and the analysis of animal symbolism. However, a comprehensive examination that systematically addresses the layers of meaning and symbolic structures embedded in the deep structure of the narrative has yet to be conducted. Accordingly, the present study aims to evaluate the *Güvercin Destanı* at the thematic and formal

* Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, fmkaramanoglu@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8354-9856.

** Ordu Gököy İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü, sinetempora@gmail.com, ORCID: 0009-0009-2108-8244.
Gönderim tarihi: 1 Mayıs 2025 Kabul tarihi: 10 Temmuz 2025

levels and through the lens of meaning production processes within the narrative, thereby revealing the cultural and metaphysical codes underlying its semantic foundation. For the narrative analysis, the semiotic theory of Algirdas Julien Greimas has been employed, with the epic being examined on two levels: surface structure and deep structure. Actants and narrative transformations are analyzed at the surface level, while symbolic transformation processes, character metamorphoses, and structures pointing to spiritual realms are explored at the deep level. The findings indicate that Güvercin Destanı, far from being a mere folk narrative, encompasses a multilayered structure belonging to a religious and cultural semantic universe, thereby significantly shaping collective memory. In conclusion, the epic's place within the folk literature tradition is reinforced by its formal richness and the profound spiritual texture it embodies.

Keywords: The Pigeon Epic, folk narrative, Greimas, semiotics, layers of meaning

GİRİŞ

XIII. ve XIV. yüzyıllardan itibaren Anadolu'da şekillenmeye başlayan Türk Halk Edebiyatı, İslami düşüncenin halk arasında benimsenmesinde ve yaygınlaşmasında önemli bir işlev üstlenmiştir. Bu dönemde özellikle dinî-didaktik içerikli halk mesnevileri, bireyin manevi olgunluğunu artırmayı ve toplumsal değerleri güçlendirmeyi amaçlayan metinler olarak ortaya çıkmıştır. Eski Anadolu Türkçesinin gelişim sürecine tanıklık eden bu eserler; yazma kitaplar, mecmualar, cönkler ve mevlit türü kaynaklarda geniş ölçekte kayıt altına alınmış; aynı zamanda sözlü anlatım ortamlarında da dolaşıma girmiştir (Uysal, 2021, s. 119). Bu edebî miras içinde yer alan *Güvercin Destanı*, manzum formda kurgulanmış ve dinî-tasavvufi anlatı geleneği içinde özgün bir konum edinmiştir. Söz konusu eser; Vasfi Mahir Kocatürk, Şükrü Elçin, Namık Aslan ve Yasin Uysal gibi farklı dönemlerde konuyla ilgilenen araştırmacılar tarafından çeşitli nüshaları üzerinden değerlendirilmiş ve edebiyat dünyasına kazandırılmıştır. Bu çalışmada incelenen nüsha ise, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 8624 numarayla kayıtlı bulunan manzum bir destan mecmuasının 69-72. yapraklarında *Hikâyet-i Güvercin* başlığıyla yer almaktadır.

Hikâyet-i Güvercin, Hz. Peygamber döneminde geçtiği rivayet edilen bir olaya dayanan ve bu çerçevede şekillenen dinî-tasavvufi içerikli bir eserdir (Kuzubaş, 2008, s. 309). Anlatı, bir doğan tarafından kovalanan güvercinin can havliyle Hz. Peygamber'e sığınmasıyla başlar. Güvercin, kurtuluş için merhamet dilenirken, Hz. Peygamber onu koruyabilmek adına kendi etinden bir parçayı vermeyi göze alır. Bu fedakârlık, doğan tarafından kabul edilse de, bıçağın ilahi irade doğrultusunda işlememesiyle olay olağan bir yardım hikâyesinin ötesine geçerek derinlikli bir manevi sınamaya dönüşür. Anlatının ilerleyen bölümünde, güvercinin aslında Cebail, doğanın ise Mikail olduğu ve tüm olayın Hz. Peygamber'in merhametini sınamak amacıyla ilahi bir düzen içinde kurgulandığı anlaşılır. Bu imtihanın ardından Cebail ve Mikail, Hz. Peygamber'den şefaet dileyerek anlatıya sembolik ve anlam yüklü bir son kazandırır. Bu yönüyle Hikâyet-i Güvercin, yalnızca bir hikâye değil, aynı zamanda merhamet, teslimiyet ve ilahi hikmet temaları etrafında şekillenen güçlü bir tasavvufi metin olarak öne çıkar.

Güvercin Destanı üzerine yapılan mevcut araştırmalar incelendiğinde, eserin edebî yapısının karşılaştırmalı bir çerçevede ele alındığı (Erciyas vd., 2013) ve motif unsurlarına odaklanan çözümlemelerin gerçekleştirildiği (Aslan, 2006) görülmektedir. Bunun yanında, anlatıda yer alan hayvan figürleri tarihsel bir bakışla değerlendirilmiş ve bu sembollerin kültürel temsil biçimlerindeki dönüşümleri analiz edilmiştir (Sürücü, 2021). Ancak tüm bu çalışmalar, anlatının derin yapısında işleyen anlam üretim süreçlerini ve taşıdığı göstergebilimsel değerleri bütüncül bir yaklaşımla ortaya koymaktan uzaktır. Bu çerçevede, *Güvercin Destanı*'nda yer alan figüratif anlatım biçimlerinin, kültürel kodların ve metafizik temsillerin anlam düzeyinde çözümlemesine odaklanan kapsamlı bir çalışmanın literatürde yer almadığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, bu çalışma söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlamakta; anlatının çok katmanlı anlam evrenini, göstergebilimsel çözümleme yöntemiyle sistemli bir şekilde ele almayı hedeflemektedir.

Edebî metinlerin taşıdığı kültürel, sanatsal ve ideolojik anlam katmanlarının derinlemesine anlaşılabilmesi, günümüz kuramsal yaklaşımlarından yararlanmayı gerektirmektedir. Özellikle tarihî metinlerin yalnızca içerik düzeyinde değil, anlamın nasıl üretildiğini ortaya koyan kuramsal yöntemlerle de değerlendirilmesi önem arz eder. Bu noktada göstergebilimsel çözümleme, edebiyat araştırmalarına disiplinler arası bir bakış kazandırmakta ve metnin çok katmanlı yapısını açığa çıkarmada işlevsel bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bayrav (1999), edebiyatı dolaylı bir anlam sistemi olarak tanımlar ve bu yönüyle edebî metinlerin doğrudan göstergebilim alanına dâhil olduğunu savunur. Benzer biçimde Aktulum (2013) da her folklorik ya da edebî yapının, hem gösterilen hem de gösteren düzleminde çözümlemesi gereken birer göstergeler dizgesi olduğunu belirtir. Bu kuramsal yaklaşım, Saussure'ün (2005) klasik benzetmesinde olduğu gibi, anlamın yalnızca bir yüzeyde değil, yapının tümünde işleyen bir sistem olduğunu gösterir: kâğıdın bir yüzü kesildiğinde diğer yüzünün de zarar görmesi gibi.

Bu çalışmada *Güvercin Destanı*, anlam üretim mekanizmalarını çok katmanlı bir biçimde ortaya koyabilmek amacıyla Algirdas Julien Greimas'ın geliştirdiği eyleyenler modeli doğrultusunda ele alınmaktadır. Greimas, göstergebilimi yalnızca dilsel değil, aynı zamanda dil dışı göstergeler aracılığıyla da anlamın nasıl üretildiğini inceleyen özerk bir kuramsal alan olarak tanımlamış ve çözümlemelerinde "actant" (eyleyen) kavramını merkezî bir yapı taşı olarak konumlandırmıştır (Rifat, 2013). Bayrav (1999) ve Uçan (2016) da, anlatı çözümlemelerinde eyleyenlerin hareket alanlarının ve geçirdikleri dönüşümlerin sistematik olarak izlenmesinin, anlatının yapısal çözümünde belirleyici bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Bu çalışmada, *Güvercin Destanı* hem yüzey yapı (anlatı ve söylem düzlemleri) hem de derin yapı (anlamsal-mantıksal yapı) üzerinden iki aşamalı bir çözümlemeye tabi tutulmuştur. İnceleme yöntemine ilişkin ayrıntılar ilgili bölümlerde ayrıntılı biçimde sunulmuştur.

1. YÜZEYSEL DÜZEY

Metinde yer alan zamansal ve uzamsal belirtkeler, anlatı içindeki dönüşümler ve yeni eyleyenlerin sahneye girişleri dikkate alınarak, anlatı yapısı anlam bütünlüğü taşıyan kesitlere ayrılmıştır. Her bir kesit, içerdiği bağlam ve anlam ilişkileri doğrultusunda bağımsız bir anlatı birimi olarak değerlendirilmiştir (Uçan, 2016, s. 112).

1.1. Anlatı düzeyi

Birinci kesit:

İşit imdi idelim bir hoş haber
 Kim ne dimiş ol Resûl-i mu'teber
 Resûl ikindi namazın kılmış idi
 Du'â idüb el yüze sürmüş idi
 Gördi yanına bir gügercin konar
 Geldi yanına Resûl'ün kan yaş saçar
 Ya Resûlullah eyle şefâ'at gizlegil
 Ol toğan gelür yüz virmegil
 Üç gün oldu ol toğan beni kovar
 Cânım almak kaşd ile oldu yuvar
 Gizler isen ya Resûlullah şimdi gelür
 Hiç eman virmez gelür hemân cânım alur
 Gizlemezsün destür virgil uçayım
 Yüce kayalar dibine kaçayım

Anlatı, Hz. Peygamber'in kutsal ve merkezî konumunu vurgulayan bir çerçevede açılırken, dinleyiciyi umut ve tevekkül duygularıyla örülü bir anlatı atmosferine dâhil etmektedir. İkinci namazının eda edilip duanın tamamlanmasının ardından, gözlerinden kanlı yaşlar akan bir güvercinin Hz. Peygamber'in huzuruna gelişiyle dramatik yapı şekillenmeye başlar. Güvercinin sahneye çıkışı ve doğanın tehdidinden kaçarak sığınma talebinde bulunması, anlatının ilk anlamlı kesitini oluşturur. Bu sahnede güvercin, "istek kipliği" bağlamında bir eksen kurarak anlatının ilk eyletim sürecini başlatan özne konumuna yerleşir. Anlatı çözümlemesi açısından değerlendirildiğinde, her istek eksenini bir özne ve bir nesnenin karşılıklı olarak inşasını içerir. Destanda güvercinin arzuladığı nesne, korunma ve sığınma üzerinden tanımlanan güvenlik arayışıdır. Dolayısıyla anlatının ilk eyletici öznesi güvercin olur ve anlatısal akış, onun girişimiyle şekillenmeye başlar.

İkinci kesit:

Çün işitdi Resûl işbu sözleri
 Yaş ile doldı mübârek gözleri
 Resûl aydur yenüme gir ey hümâm
 Çünkü bunda geldün iş oldu tamâm

İkinci anlatı kesiti, Hz. Peygamber'in güvercine duyduğu merhamet duygusuyla hareket ederek onun sığınma talebini kabul etmesi etrafında şekillenmektedir. Bu aşamada, Hz. Peygamber'in müdahalesiyle, güvercinin başlattığı ilk istek eksenine paralel yeni bir istek eksenini oluşturur. Anlatı çözümlemesi bağlamında, bu yeni ekseninde eyletici özne konumuna geçen ve edine evresine adım atan figür, Hz. Peygamber'dir. Hz. Peygamber, güvercinin korunması yönünde hem eyleme geçme iradesi göstermekte hem de onu yönlendirme sorumluluğunu üstlenmektedir. Bu süreçte güvercin, geçişli bir dönüşüme tabi tutulurken; Hz. Peygamber, anlamlı bir edim üretme

amacı taşıyan dönüşlü bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Böylelikle her iki figür, anlatı içerisinde hem yapısal hem de işlevsel açıdan yeni konumlar kazanmaktadır.

$$E(\ddot{O}_2) \Rightarrow [(\ddot{O}_1 \vee N) \rightarrow (\ddot{O}_1 \wedge N)]^1$$

Anlatı çözümlemesi açısından bakıldığında, özne ile nesne arasındaki ilişkinin belirli yapısal aşamalardan geçtiği görülmektedir. Anlatının ilk evresinde özne, henüz nesnesinden uzak bir konumda yer alır ve bir gönderici figür aracılığıyla eyletim sürecine dâhil olur. Bu aşamada, özne ile gönderici arasında sembolik bir sözleşme kurulmakta; böylece özne, eyleme geçme yeterliliğini edinerek "yapma edinci"ni kazanmaktadır. Ardından özne, eylem düzlemine geçerek nesnesine ulaşmaya yönelik girişimlerde bulunur. Bu sürecin sonunda özne ya amacına ulaşır ödüllendirilir ya da başarısızlıkla karşılaşır cezalandırılır (Uçan, 2016, s. 117). *Güvercin Destanı*'nın ikinci kesitinde bu yapısal dinamiğin izleri açıkça gözlemlenmektedir. Hz. Peygamber ile güvercin arasında kurulan sembolik sözleşme, anlatının eyletim sürecine yön vermekte; Hz. Peygamber'in, güvercinin korunma talebini kabul etmesiyle birlikte anlatıdaki edinç mekanizması harekete geçmektedir. Böylece Hz. Peygamber, sadece bir özne olmanın ötesinde bir gönderici işlevi üstlenerek anlatının yapısal ilerleyişini mümkün kılan temel aktörlerden biri hâline gelmektedir.

Üçüncü kesit:

Çün güvercin girdi Resûl yeñine
Gizlenüben bir sa'ât durdı yene
Nâgihân indi hevâdan bir toğan
Yeri göyi ditredüb kılar figân
Ya Resûl vir gizlemegil avumı
Yoksa kıraram hep kavmini
Bunca gündür ben yörüm hevâda
Vir avumı gizlemegil bu arada

Anlatının üçüncü kesitinde, bu kez avcı kimliğiyle sahneye çıkan doğan figürü, anlatıya yeni bir dinamik kazandırmaktadır. Doğan, daha önceki çabalarını ve emeğini gerekçe göstererek, tehditkâr bir üslupla Hz. Peygamber'den gizlenen avını geri istemektedir. Bu aşamada güvercin, artık özne olarak değil, doğanın kurduğu yeni istek ekseninde pasif bir nesne konumuna indirgenmiştir. Böylece anlatının bu bölümünde, eyletim sürecini başlatan yeni özne rolü doğana geçmektedir. Doğan'ın devreye girmesiyle birlikte anlatı yapısı içindeki istek kiplikleri dönüşüme uğramakta; aynı zamanda karakterler arasında kurulan güç dengesi de yeniden şekillenmektedir. Bu durum, anlatıda sadece eyleyenler arası işlevsel bir kaymaya değil, anlatı düzleminde dramatik gerilimin artmasına da zemin hazırlamaktadır.

Dördüncü kesit:

Sürücü (2021, s. 148), *Rig-Veda*'da yer alan anlatı versiyonunda Kral Şibi'nin adaletli olabilmek amacıyla güvercinin ağırlığınca kendi etinden parçalar kestiğini, ancak her defasında güvercinin ağırlığının ağır gelmesi nedeniyle bu kesimin Kral'ın tüm bedeninin tükenmesine kadar sürdüğünü belirtmektedir. Buna karşılık; *Güvercin Destanı*'nda Hz. Peygamber'in yalnızca niyetinin

¹ E, bir edimi; $\Rightarrow$ sembolü dönüştürücü bir edimi; N, edinç nesnesini; $\rightarrow$ sembolü bir dönüşüm işlemini; V ayrışım durumunu; Asembolü birleşim durumunu ifade eder ve $\ddot{O}_1$, güvercini; $\ddot{O}_2$, Hz. Peygamberi karşılar.

sınanmasının yeterli görüldüğü, *Rig-Veda* anlatısında ise sınanmanın giderek artan bir şiddetle varlığı yok oluşa sürüklediği gözlemlenmektedir.

Resül aydur gel beni uşandur virim anı
 Almagıl boynuna anıñ kanını
 Pes Resül aydur koyun virem saña
 Başın bağışla bu gügercinin baña
 Toğan aydur biñ koyun virsen almazam
 Ben gügercinimden hem giçmezem
 Resül aydur kendi etimden virem
 Hele mağrūr tuñ ben sana ne direm
 Rāzı oldu toğan iş bu kavle
 Kim Resül'ün etin aluben sevine

Bu anlatı kesitinde, Hz. Peygamber ile doğan arasında bir pazarlık süreci başlatılır. Doğanın talebine yanıt vermek isteyen Hz. Peygamber, öncelikle ona koyun eti teklif eder; ancak bu öneri doğan tarafından kabul edilmez. Bunun üzerine Hz. Peygamber, kendi bedeninden bir parça sunarak alternatif bir değer nesnesi ortaya koyar ve böylelikle doğanın rızasını kazanmayı başarır. Bu pazarlık süreci, anlatının derin yapısında, güvercinin etinin doğan açısından asli değer nesnesi olmadığını; doğanın nihai amacının açlık ihtiyacını gidermek olduğunu ortaya koymaktadır. Zira doğanın amacı yalnızca güvercinin etine ulaşmak olsaydı, Hz. Peygamber'in başka bir değer nesnesi teklif etmesi mümkün olmazdı. Bu durum, doğanın asıl amacının açlık ihtiyacını gidermek olduğunu ve güvercinin bir aracı değer taşıdığını göstermektedir. Hz. Peygamber, önceki anlatı bölümünde üstlendiği eyleyen rolünü sürdürmektedir. Bir kez daha güvence veren, yönlendiren ve çözüm üreten bir aktör olarak karşımıza çıkar. Kendi varlığından bir parçayı sunma iradesiyle, yeni bir istek eksenini kurar ve böylece eyletim sürecine ikinci kez dâhil olur. Anlatı çözümlemesi açısından değerlendirildiğinde, bu aşamada Hz. Peygamber'in içsel yönelimli, dönüşlü bir dönüşüm yaşadığı; doğanın ise dışsal etkenlerle biçimlenen geçişli bir dönüşüm sürecine tabi olduğu açık biçimde izlenebilmektedir.

$E(\ddot{O}_2) \Rightarrow [(\ddot{O}_1 \vee N) \rightarrow (\ddot{O}_1 \wedge N)]^2$

Beşinci kesit:

Destūr oldı bıçağı getürdiler
 Şahābeler oturuben ağlaştılar
 Hiṭāp indi bıçağa kesmedi etin

 Yazuklar olur kessin yarın
 Sūrete virdi kesmedi bir kılın
 Nice kessün Hāḫ Çalab kesme didi

Bu anlatı kesiti, bıçağın sahneye dâhil edilmesiyle yeni bir evreye geçer ve olay örgüsünde önemli bir kırılma noktası oluşturur. Ancak beklenenin aksine, bıçak ilahi iradenin müdahalesiyle

² Peygamber dönüştürücü bir edimle Ö2 olarak; doğan ise Ö1 olarak sembolize edilmiştir.

işlevsiz hâle gelir ve fiziksel eylem gerçekleşmez. Yapısal çözümleme açısından değerlendirildiğinde, bu bölümde bıçak ve sahabeler özne konumunda yer alsalar da, anlatı süreci içerisinde bir edinç evresine ulaşamadıkları görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu figürler potansiyel birer eyleyen olarak varlık gösterir; ancak anlatının eylem akışına doğrudan katkı sunamazlar. Bıçağın kesmemesi durumu, sadece olay düzleminde bir sapma olarak değil, ayrıca söylem düzeyinde taşıdığı sembolik ve metafizik anlamlarla dikkat çeker. Bu çerçevede, fiziksel bir eylemin gerçekleşmemesi, metnin inanç sistemleriyle örülü metaforik yapısında ilahi kudretin mutlak sınır belirleyici olarak konumlandığını ortaya koyar.

Altıncı kesit:

Gügercin silkindi oldu Cebrâ'il
 Ol toğan silkindi oldu Mîkâ'il
 Ol ikisi ol arada ağlaştılar
 Hem Resûl'in ayağına düşdiler
 Didiler kim sensin âhî ya habîb
 Hem olursın cümle derdlere tabîb
 Olmasaydın yaradılmazdı felek
 Yaradılmazdı ne beşer ne melek
 Sensin ins ü cinnün serveri
 Hâk Çalab'ın sevgülü peygamberi
 Biz senün girceklüğün bilmiş idük
 Şefâ'atın isteyü gelmiş idük
 Biz günâh 'âsî kulları
 Yarlığağıl cümlemüzi hep varı
 'Afv it 'işyânımıza kıl rahmeti
 Ol Hâbîb'ün yüzü şüyî hürmeti
 Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
 Ahîret istersin dünyâyı şat
 Okuyanı yazanı dinleyeni
 Rahmet ile yarlığağıl ya Ğanî

Anlatının son kesitinde, Cebrail ve Mikail'in gerçek kimlikleri açığa çıkar ve bu figürlerin, Hz. Peygamber'i sınamak amacıyla gönderilmiş ilahi varlıklar olduğu bilgisi açığa çıkar. Sınama sürecinin tamamlanmasının ardından her iki melek de, Hz. Peygamber'den af talebinde bulunur; onu öven ve yücelten ifadeler eşliğinde şefaath dilerler. Bu noktada anlatının dinamik yapısında köklü bir dönüşüm gerçekleşir: "don değiştirme" motifi aracılığıyla eyleyenler arasında kurulan hiyerarşik ve işlevsel roller yeniden tanımlanır. Anlatının derin yapısında, sınamayı başarıyla tamamlayan ve ilahi onayla ödüllendirilen asıl özne olarak Hz. Peygamber'in konumu belirginleşir. Bu yönüyle, anlatının merkezî figürü olmanın ötesinde, ilahi iradenin dünyadaki yansıması ve uygulayıcısı kimliğiyle yapının en anlam yüklü noktasında yer bulur.

Anlatının bütüncül yapısının kavranabilmesi ve göstergebilimsel bir şema içerisinde sistematik biçimde sunulabilmesi amacıyla, anlatının temel yapı taşları belirlenen kavramsal başlıklar altında özetlenerek analiz edilmiştir.

Sığınma

Anlatının ilk kesitinde, özne konumunda yer alan güvercin, bir istek eksenini oluşturarak anlatının eyletim sürecini başlatır. Doğan tarafından tehdit edilen ve av olma korkusuyla hareket eden bu figür, anlatının dramatik gerilimini harekete geçiren ilk özne olarak konumlanır. Varoluşsal düzeyde değerlendirildiğinde, güvercinin doğan karşısındaki çaresizliği, doğasından gelen güçsüzlüğün bir yansımasıdır. Bu güçsüzlük, anlatı çözümlemesinde “karşı-özne” ile kurulan çatışma ekseninde ele alınmakta ve varoluşsal bir eksiklik biçiminde açığa çıkmaktadır. Güvercin, karşısında fiziksel gücü temsil eden bir aktörün yer aldığı bu denklemde, kendi yetersizliğini hissederek daha yüce bir otoriteye, yani Hz. Peygamber’e sığınma ihtiyacı duyar. Anlatının ikinci kesitinde ise yeni bir eyleyen olarak sahneye çıkan Peygamber, güvercinin talebine merhametle karşılık verir; ona güvence sunarak sığınma arayışını anlamlı bir eyletim ilişkisine dönüştürür. Böylece istek eksenini, artık yalnızca güvercinle sınırlı kalmaz, Peygamber’in katılımıyla çift yönlü bir eyletim süreci hâline gelir.

Uzlaşma

Anlatının üçüncü kesiti, yeni bir eyleyen figürünün anlatıya dâhil olmasıyla başlar. Bu aşamada doğan, değer nesnesi konumundaki güvercinin kendisine teslim edilmesini talep eder; ancak bu talep, yalnızca güvercinin fiziksel varlığına değil, daha derin bir düzlemde doğanın kendi varlığını sürdürme ve doyumluk ihtiyacını karşılama çabasına yöneliktir. Bu çerçevede doğan, nesneye ulaşmak yoluyla hayatta kalma amacını gerçekleştirmeye çalışan yeni bir özne olarak yapı içinde yer alır. Anlatının bu evresinde Hz. Peygamber, harekete geçirici bir figür olarak devreye girer ve ikna edici nitelikte bir edimde bulunarak gönderici işlevini üstlenir. Anlatının dördüncü kesitinde, Hz. Peygamber’in sunduğu ilk alternatif değer nesnesi olan koyun eti, doğan tarafından kabul edilmez. Bu reddediş üzerine Hz. Peygamber, yeni bir edinç izlencesi oluşturarak kendi bedenini değer nesnesi olarak önerir. Bu yapısal dönüşümle birlikte güvercin, doğan karşısındaki güçsüzlüğü nedeniyle potansiyel kurban konumundan çıkarak korunmuş olur. Anlatı çözümlemesi açısından değerlendirildiğinde, Hz. Peygamber’in müdahalesi sayesinde güvercin ve doğan figürleri geçişli bir dönüşüm sürecinden geçerken; Hz. Peygamber, kendi eylemsel iradesi doğrultusunda dönüşlü bir dönüşüm gerçekleştirir. Dönüşlü dönüşüm, öznenin doğrudan kendi eyleminin faili olduğu ve edim ile özne arasındaki ilişkinin birebir kurulduğu anlatı durumlarını ifade eder. Bu çerçevede Hz. Peygamber, anlatı boyunca etkin aktör konumunu sürdürmekte; güvercin ve doğan ise bu kesitte daha çok edilgen işlevlerle yapı içinde yer almaktadır.

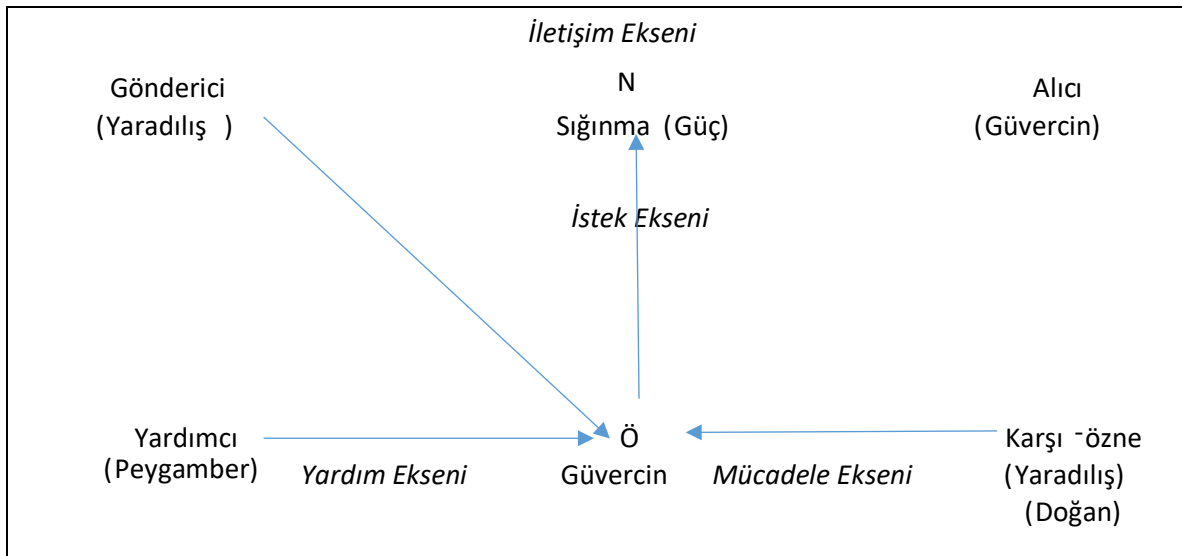
Don değiştirme

Beşinci ve altıncı anlatı kesitlerinde, ardışık biçimde gerçekleşen ilahi müdahaleler, anlatının yapısal akışını belirgin biçimde dönüştürür. Öncelikle, ilahi ilhamla bıçak işlevsiz hâle getirilir ve böylece fiziksel dünyanın yasaları geçici olarak askıya alınarak doğa düzeninin dışına çıkılır. Hemen ardından, güvercin ve doğan figürleri asli kimliklerini açığa çıkarır ve Cebrail ile Mikail olduklarını beyan ederek don değiştirme sürecini tamamlarlar. Bu dönüşüm, karakterlerin kimliklerinde

görülen değişimin ötesine uzanarak, anlatının içsel yapısında anlam katmanlarını yeniden inşa eden bir işlev görür. Bu noktadan itibaren Hz. Peygamber, anlatının merkezî eyleyen figürü olarak net bir şekilde konumlanır. Zira gelişen olaylar, onun aracılık, merhamet ve özveri gibi niteliklerini sınavan bir anlam düzeneği çerçevesinde şekillenmiştir. Böylece anlatı, ilahi bir sınama düzeneğine dönüşürken, Hz. Peygamber figürü hem yapısal hem de tematik düzeyde anlatının merkezine yerleşir.

Anlatının giriş bölümünde güvercin, sığınma talebiyle ortaya çıkarak potansiyel özne konumunda yer alırken, Hz. Peygamber ise başlangıçta ona yardım eli uzatan bir yardımcı eyleyen olarak konumlandırılır. Güvercinin yardım çağrısına karşılık vermesiyle birlikte, Hz. Peygamber anlatının eylemsel sürecini başlatır ve böylece hikâyenin temel anlatı çizgisi şekillenmeye başlar. Bu noktada, “yapmayı isteme” ve “yapabilme” kipliklerine sahip bilinçli bir eyleyen olarak iradi bir fedakârlıkta bulunur; bu tercih, onun anlatıdaki rolünü yalnızca destekleyici bir figür olmaktan çıkarıp aktif ve merkezi bir özneye dönüştürür. Anlatının sonunda ise, sergilediği bu özverili tutumun bir sonucu olarak şefaath talebiyle onurlandırılır; sahip olduğu üstün nitelikler ve gösterdiği merhamet sayesinde yüceltilen, takdire şayan bir figür hâline gelir. Bu bağlamda Hz. Peygamber, hem anlatı düzleminde hem de sembolik evrende en yüksek anlam değerine ulaşan bir kahramana dönüşür.

Anlatı, don değiştirme motifinin devreye girdiği ana kadar klasik eyleyenler yapısı çerçevesinde okunabilir bir bütünlük sergiler. Ancak bu motifin ortaya çıkmasıyla birlikte anlatının eyleyenler dinamiğinde köklü bir dönüşüm yaşanır. Anlatıbilim bağlamında don değiştirme, genellikle sınavma, cezalandırma ya da zorlukların aşılması gibi işlevler üstlenen temel yapısal motiflerden biri olarak değerlendirilir (Kurum, 2022, s. 182). *Güvercin Destanı*’nda bu motif, Peygamber’in sınavmasını sağlamak amacıyla Cebrail’in güvercin, Mikail’in ise doğan formuna büründürülmesi ekseninde inşa edilmiştir. Bu yönüyle don değiştirme, sadece fiziksel bir kılık değişimi olmanın ötesinde, anlatının bilgi üretme ve anlam derinliğini artırma işlevi gören bir anlatı stratejisi olarak yapı içerisinde yer bulur.

Tablo 1: Greimas'ın Eyleyenler Modeline Göre Anlatı Şeması

1.2. Söylem Düzeyi

Anlatı düzeyinde yapılan çözümlemede, metnin içerik düzleminde öne çıkan gösterenler incelenmekte ve bu göstergelerin oluşturduğu anlam yapıları analiz edilmektedir. Bu düzeyde özellikle anlatının içerik bileşenleri ve gösterilenlerle olan ilişkileri ön plana çıkar. Buna karşılık, söylem düzeyindeki çözümlemelerde ise anlatının bu içeriği nasıl yapılandığı; bir başka deyişle, anlatı formunun göstergebilimsel düzlemde nasıl kurgulandığı araştırma konusudur. Söylem çözümlemesi yalnızca anlatının ne anlattığını değil, bunu nasıl anlattığını da odağa alır ve bu nedenle sözlükbirimlerin ve figüratif unsurların oluşturduğu birleşimlerin dikkatle gözlemlenmesini gerekli kılar. Bu çerçevede, metni tek bir anlama doğru götüren sözlükbirimler ile figüratif unsurları ve anlatıyı kuran izleksel rolleri belirlemek gereklidir (Uçan, 2016, s. 119).

Destanın eyleyenlerinin davranışlarını incelemeye, yani *oyuncu* yönlerini açığa çıkarmada anlatının başlangıcında ortaklık kuran güvercin ve Peygamberin birbirini tamamlayan fiilleri dikkate değer durumdadır. Anlatının, kısa bir manzum hikâye örneği oluşu fiillerin listelenerek tablo hâlinde sunulmasını mümkün kılmıştır:

Fiiller	
Güvercin	Peygamber
konar×1	gördi×1
gizlegil×6	işitdi×1
kovar×1	gözleri (yaş ile) doldı×1
kaçayım×1	(yenüme) gir×1
destür virgil×1	geldün×1
şefâ'at eyle×1	tamâm oldı×1
yüz virmegil×1	(beni) üşendür×1
yuvar oldı×1	kanını almagıl×1
(doğan) gelür×2	(koyun) virem×1
uçayım×1	(başın) bağışla×1
eman virmez×1	(etimden) virem×1
cānum alur×2	mağrūr tuṭ×1

Tablo 2: Fiiller

Anlatı kesitlerinde olası özne ve esas özne konumlarında değerlendirilen güvercin ile Hz. Peygamber'in eylemleri incelendiğinde, anlatının figüratif düzlemi ile izleksel rollerinin belirgin biçimde açığa çıktığı görülmektedir. Anlatının yapısal bütünlüğü içerisinde güvercinin eti, açıkça bir değer-nesnesi olarak konumlandırılır ve güvercinin kaçma, gizlenme, canını koruma ve şefaate dileme gibi edimleri, figüratif düzlemde anlam kazanan anlatısal hareketlere dönüşmüştür. Güvercin, edilgenliğiyle birlikte korunma arayışında olan bir özne figürünü temsil ederken, Hz. Peygamber ise bu korunmayı sağlamak amacıyla değer-nesnesi değişimini öneren, böylece anlatıya yön veren aktif bir eyleyen kimliğine bürünür. Başlangıçta koyun eti, bir alternatif değer-nesnesi olarak önerilir; bu teklifin doğan tarafından reddedilmesi üzerine Hz. Peygamber, kendi bedenini yeni bir değer-nesnesi olarak sunarak anlatının figüratif yapısını daha da derinleştirir. Bu edim,

onun anlatı içindeki merhamet, özveri ve aracılık temalarını somutlaştıran merkezi bir eyleyen olarak konumunu pekiştirir.

Anlatının figüratif çözümlemesinde, güvercinin eti ile Hz. Peygamber'in eti temel göstergeler olarak öne çıkmaktadır. Rifat'ın (2009, s. 103) da ifade ettiği gibi, figüratif ve non-figüratif karşıtlığı, çoğunlukla somut ile soyut arasındaki dönüşüm ilişkisi üzerinden tanımlanabilir. Söz sanatları ve retorik kurgular, insan düşüncesinin soyut ve henüz biçim kazanmamış düzlemlerini figüratif temsiller yoluyla görünür hâle getirir ve anlatı biçimi içinde somutlaştırır. *Güvercin Destanı*, bu türden bir dönüşümün özgün bir örneğini sunmaktadır. Konuşan hayvan figürleri, ilahi irade doğrultusunda işlevsiz kalan bıçak gibi sıra dışı anlatı unsurları, metne belirgin bir retorik yapı kazandırır. Bu yapı, soyut inanç ve değer sistemlerini halkın zihninde somutlaştırarak kolektif bilinçte yer eden, figüratif bir anlatı modeline dönüşür. Dolayısıyla destan, yalnızca tematik değil, biçimsel düzeyde de sembolik anlatım gücüyle öne çıkar ve anlam üretim sürecinde güçlü bir kültürel aracı işlevi görür.

Anlatıda yer alan bıçağın kesmemesi olgusu, yalnızca anlatsal bir sapma değil, aynı zamanda Türk mitoloji geleneğinde önemli bir yere sahip olan “demir kültü”ne doğrudan bir kültürel göndermedir. Bu unsur, demirin kutsallığına ve doğaüstü güçlerle ilişkilendirilmesine dayanan kadim inançlarla bağlantılı olarak, anlatının derin yapısında sembolik bir işlev üstlenir. Bu yönüyle bıçak, fiziksel bir araç olmanın ötesinde, kutsallıkla sınırlandırılmış bir nesne olarak anlam kazanır. Öte yandan, anlatıda kuşdilin bilmesi motifi, İslami gelenekte özellikle Hz. Süleyman'la özdeşleşen ve velayet makamına ulaşan kişilerde görülen bir keramet göstergesi olarak değerlendirilir (Aslan, 2006, s. 193). Bu bağlamda *Güvercin Destanı*'nda yer alan figüratif öğeler, yalnızca anlatının estetik yapısını oluşturan unsurlar değil, aynı zamanda Türk-İslam kültür dünyasındaki metafizik ve mitolojik inanç sistemleriyle güçlü bağlar kuran kültürel kodlardır.

Anlatıda Hz. Peygamber ile güvercin arasında gerçekleşen eylemlerin incelenmesi, bu iki figür arasında anlam düzleminde belirgin bir yerdeşlik ilişkisi kurulduğunu göstermektedir. Vardar'ın (2002, s. 224) tanımına göre, yerdeşlik, bir söylem bağlamında anlamsal bütünlüğü sağlayan, farklı anlamsal çıkarımları engelleyerek tekil bir yorum alanı oluşturan ve aynı düzlemde yer alan öğeler arasında kurulan uyumlu ilişkidir. Bu kuramsal çerçeve ışığında değerlendirildiğinde, “gizlemek” eylemi hem güvercin hem de Hz. Peygamber tarafından farklı yönelimlerle gerçekleştirilmekte; ancak her iki figür de bu eylem aracılığıyla ortak bir anlatı kipliğinde buluşmaktadır. Güvercin açısından “gizlenmek”, doğrudan kendini koruma güdüsüyle özneye dönük bir eylemken; Hz. Peygamber açısından “gizlemek”, başka bir varlığı korumaya yönelik nesne yönelimli bir edimdir. Bu çift yönlü işleyiş, figürler arasında işlevsel bir uyumu ortaya koyar ve her iki karakterin doğan karşısında ortak bir eylemsel alan oluşturmalarını sağlar. Böylece anlatı yapısında hem tematik hem de kipliksel düzeyde bir bütünlük pekiştirilmektedir.

Güvercin, anlatı boyunca kaçan, kovalanan, yardım talep eden ve can güvenliğini yitirme endişesiyle hareket eden edilgen bir özne rolü üstlenmektedir. Bu figür, tehdit karşısındaki kırılganlığı ve korunma arzusuyla, anlatının savunmasız eyleyenini temsil eder. Buna karşılık Hz. Peygamber, işiten, gören, gözyaşlarıyla duygulanabilen, koruyucu bir pozisyon üstlenen ve gerekirse kendi varlığından ödün vererek fedakârlıkta bulunan etkin bir eyleyen kimliğiyle yapı

içerisinde yer almaktadır. Onun bu çok katmanlı işlevi, hem anlatının ilerlemesini sağlayan hem de ahlaki değerleri temsil eden bir merkezî aktör olmasını mümkün kılar. Doğan ise anlatıya güçlü bir giriş yapar; yeri ve göğü titreten kararlılığıyla, avını ısrarla talep eden ve taleplerinden geri adım atmayan bir karşı-özne işlevi üstlenir. Bu üç figürün eylemsel özellikleri, yalnızca anlatı içindeki hareketi yönlendirmekle kalmaz, aynı zamanda izleksel rollerin tanımlanmasında da belirleyici bir zemin oluşturur. Böylece anlatının yapısal düzeni, özne-karşı özne etkileşimi ve etik merkezli temalar etrafında şekillenen işlevsel bir örüntüye dönüşür.

İzleksel roller, figüratif edimlerin ve anlatıdaki konumlanmaların analizi doğrultusunda aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır:

Oyuncular(=aktörler)	İzleksel Roller
Güvercin	“zayıf yaradılışlı, yardıma muhtaç, sığınan”
Peygamber	“merhametli, koruyan, güvence veren, ara bulucu, fedakâr”
Doğan	“ürkütücü, talepkâr, hakkını arayan, pazarlıkçı”

Tablo 3: İzleksel Roller

Anlatı izlencesi, temelde üç aşamadan oluşan bir yapıya sahiptir: başlangıç, gelişme ve sonuç (Bulut, 2022, s. 45). *Güvercin Destanı*’nın anlatı yapısı incelendiğinde, bir ana anlatı izlencesinin yanı sıra iki ayrı edinç izlencesinin varlığı dikkat çekmektedir. Ana izlence, güvercinin varoluşsal bir tehdit karşısında sığınma arayışıyla başlar ve bu arayış, anlatının temel çatısını oluşturur. İlk edinç izlencesi, Hz. Peygamber ile güvercin arasında kurulan işlevsel birliktelik üzerinden gelişir; bu süreçte Hz. Peygamber, güvercinin korunması sorumluluğunu üstlenerek anlatıdaki ilk yapısal müdahaleyi gerçekleştirir. İkinci edinç izlencesi ise, Hz. Peygamber’in güvercinin etine karşılık kendi bedenini değer nesnesi olarak sunmayı kabul etmesiyle inşa edilir. Bu aşamada Peygamber, yalnızca yardımcı bir figür olmanın ötesine geçerek edimsel iradeye sahip, “yapmayı isteyen” ve “yapabilen” kiplikleri taşıyan etkin bir özneye dönüşür. Böylece anlatının merkezî eyleyeni konumuna yerleşir ve çözümleyici gücü temsil eden ana aktöre dönüşür.

Rifat (2013, s. 80), göstergebilim bağlamında “edinim” kavramının, kimi kaynaklarda “edinç” terimiyle eş anlamlı biçimde kullanıldığını belirtir ve bu evreyi, göndericinin işlevini tamamlamasının ardından öznenin gerekli yetkinlikleri kazanma süreci olarak tanımlar. Edinim süreci, öznenin “isteme”, “bilme” ve “yapabilme” kiplikleri doğrultusunda eyleme geçme yeterliliğini edinmesiyle yakından ilişkilidir. Bu kuramsal çerçevede, edinç evresi özne ile gönderici arasında sembolik bir sözleşmenin kurulduğu aşamayı temsil eder. Özne, bu sözleşmeye uygun şekilde davranabilmek adına gerekli becerileri kazanmak için çaba gösterir ve bu süreç sonunda nesneye erişim için gereken yeterliliğe ulaşır (Bulut, 2022, s. 47). Böylece özne, yalnızca eyleme yönelen bir figür olarak konumlanmaz ve bilinçli tercihleriyle yeterli hâle gelir.

Anlatının son safhasında, anlatı dinamiğinde köklü bir dönüşüm ortaya çıkar. Güvercin ve doğan figürleri, metafizik varlıklara dönüşerek sırasıyla Cebail ve Mikail kimlikleriyle yeniden anlamlandırılır. Böylece don değiştirme, Hz. Peygamber’in sınanmasını mümkün kılan bir anlatı stratejisi olarak yapı içinde işlev kazanır. Anlatının yüzeysel düzeyinde hayvan karakterler, eyleyen işlevi görürken; derin yapıda, temsil ettikleri sembolik anlamlarla birer göstergeye dönüşür. Bu

göstergelerin anlamsal karşılıkları ise, anlatının derin düzey çözümlemesinde ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.

2. DERİN DÜZEY

2.1.Mantıksal-Anlamsal Düzey

Anlatının yüzeysel düzeyinde; eyleyenler, geçirdikleri dönüşümler, anlatı izlenceleri, figüratif ögeler, oyuncular ve izleksel roller sistemli bir biçimde belirlenmiştir. Bu çözümlemeler, metnin daha derin anlam katmanlarına geçiş için gerekli kavramsal altyapıyı oluşturmuştur. Greimas'ın göstergebilimsel modeli çerçevesinde değerlendirildiğinde, *derin yapı* kavramı, yüzeysel yapının karşıt düzlemi olarak tanımlanır. Yüzeysel yapı; anlatıda doğrudan gözlemlenebilen, açıkça ifade edilen ögeleri içerirken, derin yapı ise anlatının anlam üretim sürecini yönlendiren, metnin yüzeyinde açık biçimde görünmeyen ancak anlamın temelini oluşturan soyut kurgusal düzlemi temsil eder (Uçan, 2016, s. 157). Bu ayrım doğrultusunda yapılan çözümleme, anlatının biçimsel yapısının yanında zemininde işleyen soyut anlam sistemlerini de ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaca hizmet etmek için Greimas'ın modeline ek olarak derin düzeydeki gösterge ve kavramların çözümlenişinde Barthes'in söylen çözümleme şemasından ve Lotman'ın retorik örgütlenme ilkesi kavramından istifade edilecektir.

Bir anlam varsaymayı göstergebilime başvurmak olarak gören ve göstergebilimi, anlamlamaları içeriklerinden bağımsız olarak ele aldığı için bir biçimler bilimi olarak tanımlayan Barthes (2014, s. 181-182); göstergeyi, gösteren ve gösterilenin çağrışımsal toplamı olarak sunar. Barthes'in söylen çözümleme şemasında, gösterim biçimlerinden teşekkül eden *nesne-dil* ve söylenin kendisine tekabül eden *üst-dil* olmak üzere iki gösterge dizgesi mevcuttur. Söylenin kurduğu üst-dili araştıran göstergebilimcinin, nesne-dilin nasıl oluştuğu hususu üzerinde çalışması gerekmez. Yani esas olan bir üst dil üzerinde düşündürmektir (Barthes, 2014, s. 184). Gösteren üzerinde kurulan bu üst-dil, anlam ve biçim arasında oynanan döngüsel bir saklambaç oyunu gibidir. Biçim anlamda gizlenir ve kök salar. Anlam da biçimle örtülür görünür ama biçim için çağrışımsal bir zenginlik kaynağı olarak varlığını sürdürür. Gösterilenin durumuna bakıldığında ise söyleni konuşturan sebep olarak kavramla karşılaşılır. Kavram; biçim gibi soyut olmamakla beraber sebep-sonuç ve etki-amaç durumlarının bağıntısını kurar. Ancak gösterilenin birçok göstereni olabilse de kavram, gösterene göre sınırlıdır ve sadece tekrar sunulma imkânına sahiptir (Barthes, 2014, s. 188). Bu çerçevede anlatı düzeyinde gözlenen gösteren değişimleri, gösteren alanına yayılan kavramlar ve kurulan üst-dilde konumlanan göstergeler çözümlenecektir.

Öncelikle anlatının en dinamik bileşenlerinden biri olarak öne çıkan don değiştirme motifi ve anlatının kendi iç gerçekliğinde köklü bir dönüşüm yaratan bu yapısal bir kırılmayla ortaya çıkan gösteren değişimi değerlendirilmelidir. Anlatıdaki olayların ve durumların değerlerini yeniden tanımlayan bu dönüşüm, eyleyenler hiyerarşisinin ve değerler sisteminin yeniden yapılandırılmasını gerektiren çok katmanlı bir semiyotik süreçtir. Bu süreçte, anlatının yüzey düzeyindeki hayvan karakterleri olmaktan çıkan Cebail ve Mikail figürleri, derin yapıda anlam üretimini şekillendiren temel göstergelere dönüşür. Bu figürlerin göstergesel değerlerinin

çözümlemesi, anlatının metafizik düzlemde örülen anlam yapısını kavrayabilmek açısından büyük önem taşımaktadır.

Don değiştirme motifi, kökeni itibarıyla İslam öncesi Türk kültürünün derin yapısal kodlarına dayanmaktadır. Özellikle insanın kuşa dönüşmesiyle ilgili anlatılar, eski Türk inanç sistemlerinde ruhsal dönüşümün ve kozmik yolculuğun sembolik bir temsili olarak yer bulur. Bu sebeple; kültürel bellekte devam eden kadim bir dönüşüm anlayışının izlerini taşıyan don değiştirme olgusu, sadece kurgusal düzene hizmet eden basit bir motif olarak görülmemelidir. Şamanist gelenekte, ruhun beden sınırlarını aşarak farklı varlık düzeylerine ulaşmasını temsil eden şaman kıyafetleri (*manyak*), omuzlara iliştirilen kuş tüyleriyle bu dönüşümü somutlaştırır. Kuş, burada ruhun gökyüzüne, Tanrı katına yönelişini simgeleyen temel figüratif unsur olarak öne çıkar (Bal, 2021, s. 92). Bu ruhsal temsiliyet yalnızca eski inançlarla sınırlı kalmamış; Türkçede hâlen kullanılan “uçtu, gitti” gibi deyimlerde de yaşamaya devam ederek kültürel bir süreklilik kazanmıştır. Vefat eden bir kişinin ruhunun “uçması”, kuş metaforu üzerinden ölüm ve ilahi geçişle kurulan bağın halk söyleminde de içselleştirildiğini göstermektedir. Öte yandan, İslam inanç sisteminde meleklerle atfedilen kanatlar da kuş ve ruh arasındaki bu eski eşlemeyi destekleyen güçlü bir metaforik unsurdur. Bu bağlamda kuş, yalnızca fiziksel bir varlık değil; ruhun ölümsüzlüğünü, göğe yönelişini ve ilahi boyuta geçişini simgeleyen çok katmanlı bir sembol hâline gelmiştir.

Anlatı düzleminde güvercinin Cebrail'i, doğanın ise Mikail'i temsil etmesi, rastlantısal bir anlatı tercihi olmanın ötesinde, derin yapıda kurgulanmış bilinçli bir temsiliyet stratejisinin sonucudur. Hz. Peygamber'in ikinci namazını eda edip duasını tamamlamasının hemen ardından güvercinin anlatıya dâhil olması, zaman ve mekân düzleminde Cebrail ile Mikail'in İslami gelenekteki özel statülerine yapılan dolaylı göndermelerle örtüşmektedir. Zira geleneksel kaynaklarda, Hz. Peygamber'in her namazdan sonra ismen andığı iki göksel yardımcıdan biri Cebrail, diğeri ise Mikail'dir. Edinç evresinde Hz. Peygamber ile güvercin arasında kurulan işlevsel ortaklık, yalnızca anlatısal bir koruma ilişkisi değil; aynı zamanda Cebrail'in vahiy meleği ve ilahi dost olarak Hz. Peygamber'le kurduğu manevi bağın bir yansımasıdır <https://islamansiklopedisi.org.tr/cebrail> (Erişim: 15.03.2025) <https://islamansiklopedisi.org.tr/mikail> (Erişim: 15.03.2025). Güvercin göstereninin Cebrail kimliğinde yeniden sunulması, ilahi iradenin, rahmetin ve dostluğun anlatı düzlemine taşındığını gösterir. Bu yönüyle anlatı, figüratif temsil yoluyla peygamberlik misyonunu metafizik bir zeminde yeniden kurgulamakta ve anlatının derin yapısında sembolik bir anlam ağı örmektedir.

Anlatının adını taşıyan güvercin, hem özne hem de değer nesnesi konumunda işlev üstlenerek anlatının figüratif düzleminde yüksek bir anlam yoğunluğu kazanır. Bu çift yönlü işlevi sayesinde güvercin, hem olay örgüsünü başlatan hem de çözüme ulaştıran bir figür olarak öne çıkar. Dolayısıyla güvercin figürünün bir gösterge olarak ele alınması, yalnızca anlatısal işlevlerinin değil; aynı zamanda metnin kültürel, mitolojik ve dinî anlam katmanlarının açığa çıkarılması açısından da büyük önem taşımaktadır.

Hz. Muhammed'in Mekkelilerin zulmünden kaçarak gerçekleştirdiği hicret sırasında Sevr Mağarası'na sığınmasına ilişkin anlatı, İslam kültür tarihinde mucizevi bir hadise olarak özel bir yer tutar. Rivayete göre, Hz. Peygamber'in mağarada geçirdiği üçüncü günün sonunda, mağaranın

girişinde bir fidan mucizevi biçimde yeşermiş; bu fidanın dalları mağara ağzını kaplamış, gölgesinde bir güvercin yuva yaparak kuluçkaya yatmış ve aynı zamanda bir örümcek mağaranın girişine ağ örmüştür. Bu üç unsurun bir araya gelişi ve Hz. Peygamber'i görünür tehlikelerden koruyacak şekilde düzenlenmesi, İslami literatürde Hz. Muhammed'e atfedilen en büyük mucizelerden biri olarak kabul edilir (Ersoylu, 2015, s. 82). Bu anlatı, özellikle güvercin figürünü Hz. Peygamber ile kurduğu sembolik dostluk ilişkisi çerçevesinde yüceltmış; güvercine yönelik saygı ve korunma bilincinin İslam toplumlarında yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır.

Lotman' a göre (2012, s. 64), retorik örgütlenmeye yönelmiş olan kültürlerde ortaya çıkan semiyotik örgütlenme hiyerarşisindeki her bir aşama anlamsal yapının uzamının boyutlarının artmasını sağlar. Güvercin Destanı'ndaki retorik örgütlenme de anlamsal yapının boyutlarını katlandırmış ve *kolektif bilincin evrensel ilkesi* anlatıda güvercin göstereni üzerinden yansıma bulmuştur (Lotman, 2012, s. 65). Günümüzde şehir meydanlarında ve cami avlularında güvercinlerin özel bir hassasiyetle beslenmesi, hatta uygunsuz görülebilecek alanlara yuva yaptıklarında dahi bu yuvalara müdahale edilmemesi, söz konusu tarihsel-kültürel bilinçaltının çağdaş izdüşümleri olarak değerlendirilmelidir. Özellikle *Güvercin Destanı* gibi halk anlatılarının sözlü kültür aracılığıyla nesilden nesile aktarılması, güvercin figürünün İslami kimliğin ve peygamber sevgisinin sembolik bir taşıyıcısı hâline gelmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Böylece güvercin, İslam kültüründe kutsal olanla kurulan ilişkiyi simgeleyen, kalıcı bir toplumsal hafıza unsuruna dönüşmüştür.

Doğan figürünün Mikail ile özdeşleştirilmesi de rastlantısal bir tercih değildir. Anlatı bağlamında doğan, avına ulaşma arzusuyla hareket eden, rızık peşinde olan bir özne olarak konumlandırılmıştır. Bu işlev, İslami gelenekte Mikail'e atfedilen mahlûkatın rızkını dağıtma ve doğadaki kozmik dengeyi gözetme görevleriyle örtüşmektedir. Dolayısıyla doğan, yalnızca anlatı düzeyinde bir avcı değil; aynı zamanda metafizik düzlemde, düzenin ve yaşamın sürekliliğini temsil eden bir figür olarak anlam kazanır. Bununla birlikte Yahudi inanç sisteminde Cebrail'in düşman, Mikail'in ise kurtarıcı ve rahmet taşıyıcı bir melek olarak konumlandırılması, *Güvercin Destanı*'nda güvercin ile doğan arasında kurulan karşıtlık ilişkisine farklı bir kültürel boyut ekler. Bu karşıtlık, anlatı içinde yalnızca çatışmayı doğuran dramatik bir unsur değil; aynı zamanda iki meleğin temsil ettiği cemal (rahmet, güzellik) ve celal (kudret, azamet) sıfatlarının figüratif yansımasıdır. Nitekim Aslan'ın (2006, s. 191) belirttiği üzere, eski Türk inanç sisteminde "ak iyeleri" simgeleyen kuşlar, İslami kabul çerçevesinde Tanrı'nın cemal ve celal sıfatlarıyla özdeşleştirilmiş ve bu semboller metafizik anlam alanlarının aktarımında önemli işlevler üstlenmiştir. Böylece güvercin ve doğan figürleri, kültürel ve dini temsillerin taşıyıcısı olan göstergeler olarak anlatının derin yapısındaki çok katmanlı anlam örgüsüne dâhil edilmiştir.

Gösteren değişimlerinin ikinci adımında sırasıyla güvercin ve doğanın yerini alan Cebrail ve Mikail yer almaktadır. Cebrail ve Mikail, İslam inanç sisteminde dört büyük melek arasında yer alan ve Hz. Peygamber'in her namaz sonrası isimlerini andığı iki önemli kozmik figürdür. Rivayetlere göre, her peygambere semavi âleminden iki vezir verilmiştir; Hz. Muhammed'in göksel vezirleri ise Cebrail ve Mikail olarak belirtilmiştir. Cebrail, İslam geleneğinde vahiy meleği olarak tanımlanır; ilahi mesajın taşıyıcısı ve Hz. Peygamber'in dostu sıfatıyla özel bir konuma sahiptir. Adının

İbranicede “Allah’ın kulu” anlamına geldiği aktarılmaktadır <https://islamansiklopedisi.org.tr/cebrail> (Erişim: 15.03.2025). Mikail ise tasavvufi düşüncede evrenin düzenleyici güçlerinden biri olarak kabul edilir. Altıncı feleğin akli ve ruhu olarak konumlandırılan Mikail, mahlukatın rızkını idare eden ve doğadaki dengeyi gözetten bir ilahi figürdür. İslam öncesi Yahudi geleneğinde bu iki melek arasında anlam düzeyinde belirgin bir ayrım olduğu ve Cebrail’in düşman, Mikail’in ise rahmet ve kurtuluş meleği olarak algılandığına dair rivayetler bulunmaktadır <https://islamansiklopedisi.org.tr/mikail> (Erişim: 15.03.2025). Bu çerçevede değerlendirildiğinde, *Güvercin Destanı*’nda Cebrail’in güvercin formunda, Mikail’in ise doğan formunda temsil edilmesi yalnızca anlatısal bir dönüşüm değil; aynı zamanda ilahi adalet, rızık ve merhamet gibi soyut kavramların figüratif bir aktarımıdır. Bu sembolik temsiller, anlatının derin yapısında hem Hz. Peygamber’in manevi misyonunu hem de evrensel düzen içerisindeki ilahi dengeyi anlamlandırmaya yönelik bilinçli bir anlatı stratejisi olarak karşımıza çıkar.

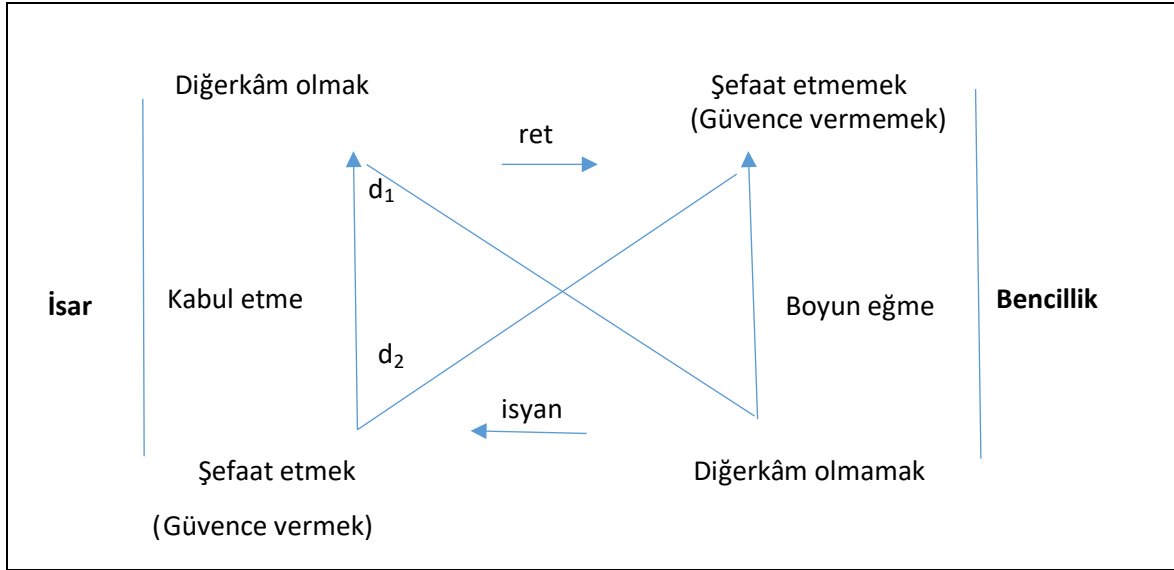
Melek isimlerinin etimolojik kökenleri, anlatının derin yapısında yeni bir anlam katmanı oluşturur. Hem Cebrail hem de Mikail adlarının temelinde, “Allah’ın kulu” anlamı yer almakta olup bu ortak anlam, anlatıda temsil edilen figürlerin kimlik dönüşümüne metafizik bir boyut kazandırmaktadır. Bu doğrultuda, güvercin ve doğan figürlerinin don değiştirme sonrası sırasıyla Cebrail ve Mikail kimlikleriyle özdeşleştirilmesi, yalnızca bireysel ya da biçimsel bir dönüşümü ifade etmekle kalmaz; aynı zamanda Allah’ın elçisi olan Hz. Peygamber ile onun ümmeti arasında temsili bir ilişki modeli sunar. Anlatı, Hz. Peygamber’in şefaet edici ve adalet temelli misyonunu, ihtiyaç sahibi figürlere yardım etme ve hak talebinde bulunanların yanında yer alma çabası üzerinden görünür kılmaktadır. Böylece Cebrail’in güvercin, Mikail’in doğan formunda temsili; “Allah’ın kulları” olarak, Hz. Peygamber’in ilahi iradeye aracılık eden yönüyle etkileşim içinde bulunan metafizik figürler hâline gelir. Bu metafizik figürler; adlarının anlamları üzerinden, Hz. Peygamber ile ümmeti arasında doğrudan ve ontolojik bir bağ kurmayı amaçlayan sembolik bir yapı taşı olarak işlev kazanırlar.

Mutasavvıf şairler tarafından sözlü kültür aracılığıyla yaygınlaştırılan *Güvercin Destanı* gibi halk tipi mesnevilerin, İslam’ın Anadolu coğrafyasındaki yerleşme ve kökleşme sürecinde önemli bir rol üstlendikleri bilinmektedir. Bu tür metinler yalnızca birer davet aracı olarak değil; aynı zamanda halkın manevi dünyasına hitap eden, İslami değerler sistemini toplumsal düzlemde içselleştirmeyi amaçlayan pedagojik ve kültürel birer aktarıcı olarak işlev görmüşlerdir (Uysal, 2021, s. 119). Bu minvalde değerlendirildiğinde, *Güvercin Destanı* İslam’ın kurucu peygamberi ile dini henüz tanımakta olan bireyler arasında sembolik ve manevi bir bağ kurmayı hedefleyen temsili bir yapı olarak da okunmalıdır. Dolayısıyla destanın temel anlatı stratejisi, bireyin dinî duyuşunu derinleştirmek ve peygamber merkezli bir inanç modelini içselleştirmeye aracılık etmektir.

SONUÇ

Bu çalışmada *Güvercin Destanı* adlı manzum halk anlatısı, Algirdas Julien Greimas’ın göstergebilimsel çözümleme modeli çerçevesinde ele alınmış; metin, yüzeysel ve derin yapı düzlemleri üzerinden çok katmanlı biçimde incelenmiştir. Yüzeysel düzeyde eyleyenler, anlatı izlenceleri, figüratif öğeler ve izleksel roller sistematik olarak belirlenmiş; bu çözümlemeler

aracılığıyla anlatının görünürdeki olay örgüsünün ötesinde yer alan varoluşsal ve metafizik anlam katmanları açığa çıkarılmıştır. Anlatının temel anlatı eksenini, sığınma, korunma ve diğerkâmlık temaları üzerine inşa edilmiştir. Anlatının gerçeklik düzleminde köklü bir dönüşüm meydana gelmesiyle birlikte güvercin ve doğan figürlerinin sırasıyla Cebail ve Mikail'e dönüşmesi, yalnızca biçimsel bir gösteren değişimi değildir. Bu gösteren değişimi; İslami inanç sistemi bağlamında, Hz. Peygamber ile insan arasındaki varoluşsal ilişkinin sembolik bir modeli olarak yapılandırılmıştır. Böylece destan, hem anlatısal hem de inançsal düzlemde çok katmanlı bir anlam üretim sürecine zemin hazırlayan özgün bir yapı sergilemiştir.

Tablo 4: Greimas Dörtgeni ile Anlatıdaki Ahlaki Değerlerin Yapısal Temsili

Göstergebilimsel dörtgen çerçevesinden bakıldığında, d_1 ve d_2 dönüşümleri, Hz. Peygamber'in anlatı boyunca sergilediği dönüşlü edimleri temsil etmektedir. Bu iki dönüşüm, dörtgenin "kabul" ekseninde konumlanmakta ve öznenin iradi olarak başlattığı, aynı zamanda içsel motivasyonla yönettiği eylemleri simgelemektedir. Anlatı boyunca Hz. Peygamber, hem güvercinin korunma talebine hem de doğanın beslenme ihtiyacına kayıtsız kalmamış; her iki figüre de diğerkâm ve şefa'atçi bir özne kimliğiyle yaklaşmıştır. Bu çerçevede Hz. Peygamber, yalnızca eyleyen bir karakter olmanın ötesinde, anlatının ahlaki temelinde konumlanan bir figür olarak öne çıkar. Onun sergilediği bu dönüşlü dönüşümler, bireysel iradenin ilahi görev bilinciyle birleştiği noktada anlam kazanmakta; böylece anlatının sınama süreci, başarıyla tamamlanan bir manevi olgunlaşma izleğine dönüşmektedir.

Anlatının sonunda dinleyiciye ve okuyucuya açık ve güçlü bir mesaj iletilmektedir: Hz. Peygamber, her durumda zorda kalan, hakkını arayan ya da desteğe ihtiyaç duyan bireylerin yanında olacak; adalet ilkesinden sapmaksızın, gerektiğinde kendi öz varlığından feragat ederek şefaatte bulunacaktır. Bu anlatı yapısı, Hz. Peygamber'in şefa'at, adalet ve merhamet ekseninde şekillenen misyonunu sadece anlatı içindeki figürler düzeyinde değil, öte yandan anlatıyı alımlayan topluluk düzleminde de pekiştirmektedir. Böylece Peygamber figürü, bireysel inançla kolektif

hafıza arasında köprü kuran; temsil ettiği değerlerle ontolojik bir bağ oluşturan ahlaki bir örneğe dönüşmektedir.

Don değiştirme motifi, hem İslami anlayışta hem de İslam öncesi Türk kültürünün Şamanistik anlayışında yer bulması sebebiyle anlatıya çok katmanlı bir kültürel süreklilik kazandırmaktadır. Kuş figürü aracılığıyla ruhsal dönüşümün ve ilahi merhametin simgesel olarak ifade edilmesi, hem kadim Türk mitolojisinin hem de İslami metafiziğin anlatı yapısına sirayet ettiğini göstermektedir. Bu çok yönlü anlatı dokusu, *Güvercin Destanı*'nı sıradan bir halk anlatısının ötesine taşıyarak, toplumsal hafızayı besleyen, kutsal değerleri somutlaştıran ve halkın manevi algı dünyasına yön veren figüratif ve metaforik bir yapı hâline getirmektedir. Böylece destan, hem kültürel mirasın hem de dini sembolizmin ortak taşıyıcısı olarak toplumsal hafızada kalıcı bir yer edinmektedir.

Elde edilen bulgular, halk anlatılarının yüzeyde yalın bir söylem sunmalarına rağmen, derin yapılarında son derece zengin kültürel, inançsal ve varoluşsal kodlar taşıdığını açıkça ortaya koymuştur. *Güvercin Destanı* özelinde gerçekleştirilen bu göstergebilimsel çözümleme, Anadolu sahasında şekillenen dinî-tasavvufi Türk halk edebiyatı ürünlerinin yalnızca sözlü kültürün devamlılığı açısından değil, aynı zamanda İslami bilinç inşasının ve kültürel kimliğin kuşaktan kuşağa aktarımında üstlendiği işlev bakımından da önemli taşıyıcı yapılar olduğunu bir kez daha göstermiştir. Bu yönüyle destan, halk anlatılarının basit bir eğlence unsuru olmanın ötesinde, toplumsal hafızayı şekillendiren anlam haritaları sunduğunu kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktulum, Kubilay. (2013). *Folklor ve Metinlerarasılık*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aslan, Namık. (2006). "Manzum Dini Hikâyeler ve Kirdeci Ali'ye Ait Olduğu Söylenen İki Hikâye Metni (Güvercin ve Geyik Destanları)". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(20), 189-207.
- Bal, Halime. (2021). *Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde Yer Alan BY00003676 Numaralı Yazma Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Barthes, Roland. (2014). *Çağdaş Söylenler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bayrav, Süheyla. (1999). *Dilbilimsel Edebiyat Eleştirisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Bulut, Muhammet Ali. (2022). *Adalet Ağaoğlu'nun Öykülerinin Algirdas Julien Greimas' ın Eyleyenler Modeline Göre İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uşak: Uşak Üniversitesi.
- Cebrail. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cebrail> (Erişim tarihi: 15.03.2025).
- Erciyas, Osman., & Oruç, Duygu. (2013). Güvercin Destanları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Electronic Turkish Studies*, 8(1), 1397-1406.
- Ersoylu, Halil. (2015). *Türk Kültüründe Kuşlar*. İstanbul. Ötüken Neşriyat.
- Kurum, Uygur. (2022). Velâyetnâmelerde Geçen Şekil Değiştirme Motifinin Fonksiyonları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 104, 167-186.
- Kuzubaş, Muhammet. (2008). Manzum Bir Destan Kitabı (Destân-ı Veysel Karânî, Vefât-ı Hz. Fâtıma, Vefât-ı Hz. İbrâhîm, Hikâyet-i Güğercin, Hikâyet-i Geyik). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 304-340.

- Lotman, Yuri. (2012). *Düşünen Dünyaların İçinde (İnsan-Metin-Semiyosfer-Tarih)*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Mikail. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mikail> (Erişim tarihi: 15.03.2025).
- Rifat, Mehmet. (2009). *Göstergebilimin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Rifat, Mehmet. (2013). *Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü: Kavramlar-Yöntemler-Kuramcılar-Okullar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Saussure, Ferdinand De. (2005). *Genel Dilbilim Dersleri* (Çev. Berke Vardar). İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Sürücü, Betül. (2021). Geyik Ve Güvercin Destanında Hayvan Temsili: Duygudaşlık, Mucize Ve İhtida. *Nesir: Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 129-160.
- Uçan, Hilmi. (2016). *Yazınsal Eleştiri ve Göstergebilim Kuram-Uygulama, Çözümleme Örnekçeleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Uysal, Yasin. (2021). Halk Tipi Mesnevî Geleneği ve Güvercin Destanı'nın Vatikan Nüshası Hakkında Bir İnceleme. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 117-134.
- Vardar, Berke. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

Edebiyatta Değişibilim

Prof. Dr. Ünsal Özünlü

Günce Yayınları

Berna Akyüz Sizgen

POSTMODERNİZM KAVŞAĞINDA

Selim İleri Romancılığı

Günce Yayınları

FEMİNİST EDEBİYAT KURAMI BAĞLAMINDA

GÜLTEN AKIN ŞİİRİ

GÖKAY DURMUŞ

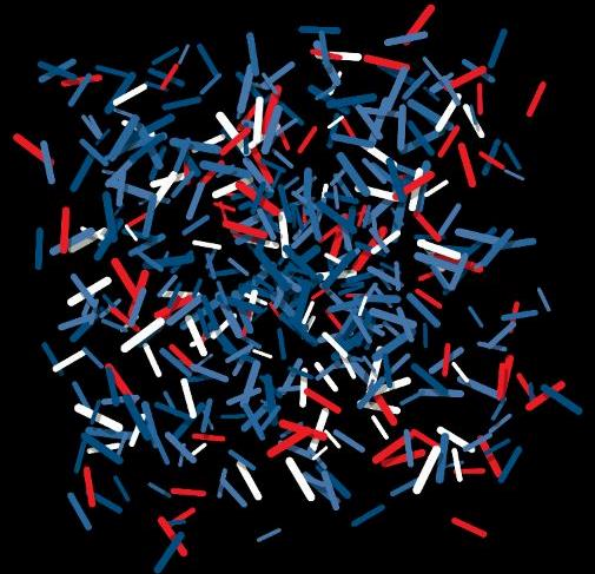

Günce Yayınları

FRANSIZCA VE TÜRKÇENİN SÖZDİZİMİ

KARŞITSAL VE DAĞILIMSAL BİR ÇÖZÜMLEME

Dr. Yusuf Topaloğlu

Günce Yayınları